

VOJENSKÉ ZDRAVOTNICKÉ LISTY

ROČNÍK LI

ČERVENEC 1982

ČÍSLO 3

25 LET ČINNOSTI VÚHEM PRAHA

Plk. MUDr. Vladimír KOTLÁŘ, CSc.

V letošním roce oslavuje 25 let svého trvání Vojenský ústav hygieny, epidemiologie a mikrobiologie, který je nejvyšším vědeckovýzkumným a odborně metodickým zařízením hygienicko-protiepidemické služby zdravotnické služby ČSLA. Ústav integruje celkem 10 oborů z oblasti preventivní medicíny a svým odborným záběrem plně pokrývá potřeby odborného centra hygienicko-epidemiologické služby ČSLA.

Historii ústavu je možno rozdělit v podstatě do 3 základních období.

V letech 1957—1961 svou organizační strukturou ústav odpovídal složení posíleného hygienicko-epidemiologického oddílu (HEO) a i jeho úkoly v podstatě odpovídaly úkolům HEO, ale se širší odbornou a teritoriální působností. Výzkumná činnost v té době představovala jen malou část kapacity ústavu a byla zaměřena k řešení konkrétních otázek hygienicko-protiepidemického zabezpečení vojsk; svojí prací ústav navazoval na bývalou Ústřední zdravotnickou laboratoř ÚVN.

Postupující nutnost rozpracovávání a koordinace veškerých prací na ochraně vojsk za mimořádných podmínek a při potenciálním výskytu neobvyklých infekcí u ozářené a neozářené populace si vynutily v roce 1962 organizační přestavbu ústavu i změnu hlavního pracovního zaměření.

V tomto období — v letech 1962—1972 — věnoval ústav maximum své pracovní kapacity převážně výzkumu, a to v oblasti epidemiologie (jako řešitel a koordinátor). Postupem času se ústav stal v této problematice hlavním koordinačním pracovištěm ve státě. Byly rozpracovány především otázky specifické detekce a rychlé diagnostiky nákaz, studovány vzájemné vztahy ionizujícího záření a infekce. Velká pozornost byla věnována problematice virových a bakteriálních inhalačních nákaz, zvláště studiu jejich patogeneze a možných způsobů ochrany. S tím úzce souvisely výzkumné problémy imunologické a studium užití, účinku a rezistence na ATB. Je pochopitelné, že v této době postupně stále více ustupovaly do pozadí otázky diagnostiky pro ÚVN a jejího prohlubování, úkoly metodického vedení a plnění expertizních úkolů. Současně, koncem tohoto období, i výzkumné problémy zabíhaly více do problematiky základního výzkumu, neřešícího úkoly pro armádu nezbytné; rovněž byla diskutabilní účelnost koordinačního vedení nejrůznějších civilních pracovišť, zvláště když úkoly, které zde byly řešeny, byly od problematiky armády značně odtažité. Přes tyto problémy je nutno si uvědomit, že vojenskovědecký přínos tohoto období je velmi významný.

Naproti tomu hygienické oddělení i v tomto období stále plnilo úkoly nezbytné pro bezprostřední hygienicko-protiepidemické zabezpečení vojsk, jako je hygienická expertiza vyvíjené a zaváděné techniky, kontrola rizikových pracovišť a prohlubování preventivního dozoru nad výstavbou. Současně řešené výzkumné úkoly, především problémy fyzické zdatnosti vojáků, zdatnosti a stavu výživy důstojníků, hygienické aspekty racionalizace výcviku vojáků, otázky stavu výživy a stravování vojáků a některé problémy dezinfekce vody, se zajímaly výhradně problematikou ČSLA a jejich výsledky byly předávány k realizaci jednotlivým správám MNO.

Za těchto okolností, z rozhodnutí nadřazených složek, byla zásadním způsobem usměrněna pracovní náplň ústavu. Tyto zámysly se počínaje lety 1972—1973 začaly realizovat.

Především šlo o dosažení efektivní proporcionality jednotlivých hlavních pracovních oblastí a o reálné zaměření práce celého ústavu na problematiku hygienicko-protiepidemického zabezpečení ČSLA. Je jasné, že takto koncipovaný úkol nebylo možno splnit najednou.

V oblasti úkolů, které plnilo hygienické oddělení, nebylo potřebné provádět žádné zásadní změny. Bylo pokračováno v provádění kontrol na rizikových pracovištích ve spádovém území a v radiohygienickém dohledu v rámci celé ČSLA. Dále bylo prováděno hygienické posuzování vyvíjené a do ČSLA dovážené techniky. Pro usnadnění práce projektantů byla zpracována a vydána příručka řešící tuto oblast. Při plnění úkolů hygienické expertizy v roce 1974 nešťastnou náhodou tragicky zahynuli příslušníci ústavu s. pplk. MUDr. F. Polomík a laborant s. K. Ondřej.

Úkoly preventivního hygienického dozoru nad výstavbou narůstaly a práce oddělení se rozšířila ještě o poskytování konzultací projektantům a účast na kolaudacích.

V posledních letech pracovníci hygienického oddělení provádějí přezkušování na pracovní způsobilost u pracovníků s jedovatými látkami v rámci ČSLA a stále větší pozornost je kladena na posuzování provozních řádů jednotlivých rizikových pracovišť.

Ústav jako celek splnil desítky nejrůznějších expertizních úkolů, vesměs šlo o problematiku bezprostředního zdravotnického zabezpečení ČSLA. Ať již se jednalo o zpracování příručky pro mikrobiologickou diagnostiku v poli, posouzení jednotlivých typů tlakových injektorů, nových obvazů, různých směsných antibiotických preparátů, prostředků polního vybavení hygienicko-protiepidemické služby nebo o zpracování návrhu nových předpisů, vždy to byly úkoly nezbytné a při jejich plnění ústav plnil nezastupitelnou úlohu.

K zásadnímu zvratu, vlastně k vytvoření nové kvality, došlo v oblasti plnění funkce metodického centra nižších článků hygienicko-protiepidemické služby. Ústav se problematice metodického vedení OHEO věnuje s plnou zodpovědností a již řadu let je postupováno plánovitě. Jde jednak o pevné, plánované formy a jednak o drobnější akce neplánované, ale zato operativní a stejně efektivní.

Plánovitě jsou prováděny metodické návštěvy hlavních odborníků ústavu na všech OHEO a částečně i na HES. Vždy na jaře a na podzim se na VÚHEM, ve všech lékařských odbornostech, které ústav pokrývá, pořádají dvoudenní konzultační dny. Odbornou náplň zde připravují pracovníci VÚHEM, ale částečně i pracovníci OHEO. 2krát ročně ústav připravuje podklady pro Bulletin hlavního epidemiologického ústavu a 4krát se na OHEO zasílají referenční vzorky.

Kromě těchto plánovaných akcí probíhají však desítky akcí neplánovaných, jako konzultace, předávání metodik, a to buď formou stáží, nebo výjezdem pracovníků VÚHEM k OHEO, předávání kmenů, buněčných linií apod.

Ústav je častým místem stáží nejrůznějších, převážně ovšem vojenských pracovníků z domova i ze zahraničí. V posledních dvaceti letech to bylo 291 lidí, z tohoto počtu bylo 76 cizinců.

Všechny tyto formy se již vžily a tvoří nedílnou součást naší práce. S ní úzce souvisí přímá pomoc, kterou odborníci ústavu poskytují vojskové, hygienicko-protiepidemické službě, ale i civilním složkám při konkrétních složitých epidemiologických situacích.

Na pomoc MZd ČSR to byl zásah skupiny odborníků VÚHEM v roce 1971 při výskytu cholery na teritoriu ČSSR a v roce 1978 při celostátní epidemii infekční hepatitidy. Dále to byla řada akcí, kdy ústav řešil nebo se podílel na řešení složitých epidemií u vojsk a ojediněle i v jednotkách FMV.

Ke kvantitativnímu i kvalitativnímu rozmachu došlo na úseku diagnostiky ve prospěch ÚVN Praha a terénu. Ústav tuto činnost provádí ve všech odbornostech, které pokrývá, a za posledních 10 let se počet ročně provedených vyšetření zvýšil asi o 120 %, takže nyní je průměrně ročně prováděno více jak 200 000 vyšetření. Důraz je průběžně kladen především na inovaci prováděných vyšetření a na zavádění nových metodik. Je třeba objektivně vidět, že úroveň péče poskytované pacientům v ÚVN je zčásti podmíněna i těmito možnostmi laboratorního vyšetřování. Ročně je v současné době zaváděno do praxe průměrně 25 nových vyšetření. Přitom v souladu s celostátním trendem byla v druhé polovině 70. let vybudována laboratoř klinické imunologie a zvládnuty potřebné metodiky. V současné době tedy v imunologii pokrýváme jak sérologii, tak imunochemii i buněčné metodiky.

Kromě diagnostiky se na VÚHEM připravují autovakcíny, herpetická vakcína, lékaři ústavu poskytují konsilia v oblasti účelné terapie ATB (asi 1500 ročně), ale i v imunologické problematice. Zajišťujeme funkci epidemiologa ÚVN, což rovněž znamená desítky zásahů ročně.

Celá oblast odborné práce nevýzkumného charakteru představuje v posledních letech asi 60 % pracovní kapacity ústavu a veškeré její výsledky jdou bezprostředně ve prospěch ČSLA a jsou okamžitě využitelné v praxi. Tato skutečnost si vynutila určité kvantitativní omezení výzkumné práce, takže v současné době se výzkum podílí na pracovní náplni ústavu asi 40 %. Úsilí řešitelů se především soustředilo na úkoly s konkrétním významem pro zdravotnické zabezpečení ČSLA s výsledky převoditelnými do praxe. Byla řešena problematika rychlého průkazu širokého spektra virů i nutričního zajištění TK za mimořádných podmínek; zvláštní význam má diagnostika chřipky z nekroptických materiálů. Z minulého období pokračoval

streptokokový program — nyní je studována problematika specifické a nespecifické imunity, možnosti induktorů nespecifické imunity a požadavky na streptokokovou vakcínu. Vlastní metodikou byla formou terénních pokusů ověřována účinnost preparátu Impulsin v profylaxi ARO a studována problematika nozokomiálních infekcí. Byly připraveny metodické předpoklady pro širší diagnostiku střevních nákaz, prověřeny a rozpracovány mikrobiologické metody pro práci v mobilních laboratořích a analyzovány laboratorní parametry při sledování účinku chemoterapie u infekcí močového traktu. Byla řešena problematika inhalační imunizace a revakcinace a studována detekce antigenů a protilátek metodou nepřímé hemaglutinace. Studium vhodných metod pro zjišťování stavu imunity umožnilo zavést v ústavu metody klinické imunologie.

V hygienické oblasti byly řešeny úkoly stanovení obsahu minerálních látek v polních dávkách KODAP a sledován stav saturace organismu vojáků železem a možnosti jeho ovlivnění, studována problematika stavu zdatnosti u vojáků ve vztahu ke sportovní a profesionální výkonnosti a sledovány současně antropometrické znaky vojáků. Řešily se možnosti měření dávky ionizujícího ozáření u personálu rtg pracovišť a stupeň jejich ohrožení. Paralelně byly studovány metody cvičného zamořování a průkazu radionuklidů ve vodě a stravě.

Značný objem práce s řadou konkrétních výsledků přinesl dlouhodobě koncipovaný výzkum na ovládnutí a praktické využití metod komplexní diagnostiky virové hepatitidy typu B. S využitím výsledků moderních purifikačních metod byly vytvořeny předpoklady pro vývoj a zavedení vysoce citlivých imunoenzymatických metod diagnostiky virové hepatitidy B (ELISA na HBsAg). Současně byla zvládnuta technika elektronoptického průkazu imunokomplexů HBsAg i HAV a vypracována technika ELISA na průkaz HAV ve stolici.

Vzhledem k nutnosti zajištění protilátek potřebných k zabezpečení rychlé virologické diagnostiky byl realizován úkol „Banka antivirových sér“. Pro potřeby této banky jsou připravena diagnostická séra od desítek jednotlivých agens, a to v dostatečném množství. Úkol je neobvyklý v tom, že na jednom pracovišti byl zvládnut výzkum, vývoj i výroba, a tím, že význam finálního efektu překračuje rámec naší vlasti.

Nedílnou součástí odborné práce ústavu je také činnost publikační, přednášková a recenzní. Za celé období činnosti ústavu bylo publikováno přes 600 odborných prací v domácích časopisech, 235 prací v cizojazyčných časopisech, celkem tedy přes 800 prací. Vydáno bylo 19 knižních publikací. Průměrně ročně je pracovníky ústavu na odborných i školicích fórech předneseno asi 60—70 přednášek, zpracováno 20—30 oponentských posudků a 100—150 recenzí.

Současně s plněním všech těchto odborných úkolů jsme se snažili o modernizaci ústavu a to jak po stránce metodické, tak po stránce materiální. Byl zachycen obecný trend přechodu na mikrometody, biochemizaci práce atd. V posledních 10 letech byly z 80 % obměněny všechny přístroje a zařízení investičního charakteru, ve většině laboratoří byl obměněn nábytek. V ústavu funguje zařízení (instalované v roce 1973) pro chlazení kapalným dusíkem francouzské firmy L' air Liquide a většina oddělení je vybavena pomůckami a přístroji k provádění vyšetření formou úspěšných mikrometod. V roce 1982 bude provedena výměna již dosluhujícího typu elektronového mikroskopu JEM 7A za nejmodernější typ firmy Jeol.

Během celé existence ústavu byla prosazována a prakticky prováděna mezinárodní spolupráce s vědeckými pracovníky armád socialistických zemí, a to buď formou konzultací a vzájemné koordinace, nebo i cestou společného řešení výzkumných úkolů. Bylo uspořádáno několik společných mezinárodních vědeckých symposií a naši pracovníci se zúčastnili podobných akcí v zahraničí. Tyto kontakty přispěly k ujednacení postupů v otázce rychlé diagnostiky, zvláště techniky imunofluorescence, k výměně zkušeností z práce s nákazami šířícími se vzduchem, z práce laboratoře tkáňových kultur i otázek neodkladné chemoprofylaxe.

Od roku 1970 je navázáno pracovní spojení s představiteli hygienicko-protiepidemické služby Střední skupiny vojsk a ústav zajišťuje nebo zprostředkovává nejen pomoc v otázkách zásobování, zvláště úzkoprofilovým zdravotnickým materiálem, ale poskytuje pomoc i konzultační, event. laboratorní.

Dosažení všech těchto úspěchů je nemyslitelné bez pevného systému řídicí a organizační práce, těsné spolupráce vedení ústavu s výborem stranické organizace a ZV ROH a soustavného prohlubování vedoucí úlohy strany v ústavu.

Na ústavu je široce rozvinuta socialistická soutěž a ústav již čtvrtým rokem soutěží o získání titulu „Ústav socialistické práce“. Všichni pracovníci jsou zapojeni do hnutí BSP a absolutní většina z nich je nositelem bronzových odznaků BSP a více než polovina odznaků stříbrných.

Objem práce a výsledky, kterých ústav dosáhl za 25 let své existence, jsou dobré a jsou solidní základnou pro další rozvoj odborné práce.

Vycházejí ze závěrů XVI. sjezdu KSČ, upřesněných na podmínky zdravotnické služby v Hlavních směrech rozvoje zdravotnické služby ČSLA na léta 1981—1985, budeme i nadále usilovat o další zkvalitnění a zefektivnění naší práce ve prospěch vojsk ČSLA.